

TRATATIVELE ROMÂNNO-MAGHIARE DIN ANII 1913-1914 VĂZUTE DE AUREL C. POPOVICI, ÎNTR-UN DOCUMENT INEDIT

Vasile Crișan

În vremea când se desfășurau tratativele inițiate de Ștefan Tisza, primul ministru al Ungariei și conducătorii mișcării naționale a românilor din Monarhia dualistă, Aurel C. Popovici era una dintre personalitățile politice cu opinii ferm afirmate și cu simpatii ce ajungeau până în preajma tronului imperial. Lucrarea sa fundamentală „Statele Unite ale Austriei Mari”, tipărită la Leipzig în limba germană, în anul 1906, a avut un ecou deosebit în mediile politice central-europene. Ea consacră ideea federalizării monarhiei, ca punct de plecare a rezolvării democratice a problemei naționalităților ce măcina din interior energiile imperiului.

Pe acest plan se produce apropierea între Franz Ferdinand, moștenitorul tronului habsburgic și Aurel C. Popovici, care devine unul din sfetnicii de taină ai arhiducelui în domeniul politicii interne, alături de Alexandru Vaida Voevod, prieten și camarad de luptă națională încă din perioada studiilor vieneze¹.

De altfel, încă din vremea redactării „Replicii”², ideile politice ale lui Aurel C. Popovici privitoare la soluționarea problemei naționale din Ungaria dualistă erau în linii generale conturate. Evoluția ulterioară a evenimentelor pe plan intern (Mișcarea memorandistă, Congresul naționalităților, serbările mileniului, legislația și politica șovină a guvernelor ungurești) precum și configurația forțelor și alianțelor externe, nu au făcut decât să-i întărească și să-i confirme convingerile.

CESTIUNEA NAȚIONALITĂȚILOR ȘI MODURILE SOLUȚIONĂRII SALE ÎN UNGARIA³, pe baza studierii unui remarcabil material bibliografic și a realităților socio-politice și culturale ale românilor din Transilvania și Ungaria, lucrare riguros structurată, prezintă esența problemei naționale din monarhie și modurile în care, de la 1848 încoace, guvernele austriece și apoi austro-ungare au încercat să-i facă față. Autorul insistă mai pe larg asupra politicii de maghiarizare forțată a naționalităților nemaghiare din cuprinsul Ungariei, elaborând o sinteză greu de combătut, pe baza unei ample și adânci cercetări, atât a bibliografiei politice în domeniu, cât și a materialelor care au stat la baza

---

1. I.C. Drăganu, Aurel C. Popovici. *La vie et l'homme*, în volumul: *Les précurseurs de l'europeisme - Aurel C. Popovici*, par I.C. Dragan, Otto de Habsburg, Marco Pons, Alexander Randa, Franz Wolf, Ed. Fondation Europeenne Dragan, 1977, p. 32

2. *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria. Replica Junimii academice române din Transilvania și Ungaria la „Răspunsul” dat de tinerimea academică magiară „Memoriului” studenților universitari din România*. Sibiu, 1892.

3. Aurel C. Popovici, *Cestiunea naționalităților și modurile soluționării sale în Ungaria*. Sibiu, 1894, 52 p.

elaborării REPLICII și a MEMORANDUMULUI. În cea de a doua parte a studiului, așa după cum arată și titlul său, A.C. Popovici analizează posibilele căi de rezolvare a problematicii naționale în Ungaria sfârșitului de secol XIX. Autorul urmează un drum în crescendo care cuprinde trei variante de scenarii. Prima cale este „politica mijloacelor paleative”, a „cârpelilor”, direcție pe care o urma politica guvernelor Ungariei dualiste, în concepția autorului. A doua cale de rezolvare a chestiunii ar putea fi stabilirea unui „modus vivendi”, printr-o legislație și concesiile acordate naționalităților în cadrul statului dat. Dar A.C. Popovici caută să demonstreze că cea mai eficientă, pentru guvernanți, ar fi cea de a treia cale, prin măsuri de rezolvare a chestiunii naționale prin DESCENTRALIZARE și FEDERALIZAREA Ungariei⁴.

Opera citată la începutul acestor rânduri, „Statele Unite ale Austriei Mari”, completează și încununează acest edificiu teoretic, propulsându-l pe Aurel C. Popovici în rândul gânditorilor politici de talie europeană. Prin opera sa ridică ideea confederației central-europene de la fazele de proiect sau temă a discuțiilor din cancelarii sau cafenelele politice, la cea de doctrină științific fundamentată.

În cadrul acestei impresionante și mereu actuale construcții, tema păcii interne, a reconcilierii dintre națiunile învrăjbite, este mereu prezentă, reprezentând chiar unul din scopurile demersului său politic. A.C. Popovici consideră că politica greșită dusă de guvernanții Austriei și, de la 1867 ai Austro-Ungariei, reprezintă adevăratul călcâi al lui Achile al regatului Ungariei, în condițiile viitorului război, de care vizionarul analist politic nu se îndoiește că va izbucni în Europa, găsind Austro-Ungaria și Rusia în tabere opuse⁵. Ceea ce s-a și întâmplat.

Era deci firesc ca inițiativa lui Ștefan Tiszá, șeful Partidului Muncii și una din marile figuri politice ale maghiarimii, ajuns prim-ministru la 10 iunie 1913, de a chema la masa reconcilierii pe fruntașii Partidului Național Român, să reprezinte un punct de maxim interes pentru Aurel C. Popovici.

În 1912, A.C. Popovici se stabilește la Viena pentru a fi mai aproape de cercurile politice favorabile ideilor sale federaliste. Casa lui devenise un punct de întâlnire al deputaților și al oamenilor politici din capitala imperiului. De aici întreținea o vie corespondență cu Alexandru Vaida Voevod, deputat naționalist român în parlamentul de la Budapesta, o parte păstrată în fondul Al. Vaida Voevod de la Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale.

Contextul intern și internațional în care s-a derulat încercarea de reconciliere maghiaro-română din anii 1913-1914 era deosebit de tensionat. Se poate afirma, din perspectiva istoriei, că imperioasa nevoie a păcii interne, în preajma războiului ce bătea la porțile Europei, a fost impulsul ce l-a determinat pe contele Tiszá să încerce o înțelegere cu fruntașii mișcării naționale a românilor. Tentativa lui Ștefan Tiszá a suscitat un viu interes în lumea politică a epocii, stârnind reacții contradictorii, în meandrele cărora nu putem intra în

---

4. Ibidem, p. 37-40.

5. Ibidem, p. 5-6.

comunicarea de față. Ne propunem însă unghiul inedit de vedere al lui A.C.Popovici, așa cum rezultă din corespondența cu Al.Vaida Voevod.

Într-o primă scrisoare datată la 8 decembrie 1913, deci în preajma începerii tratatelor, A.C.Popovici își exprima speranța în succesul demersului reconciliator, considerându-l pe contele Ștefan Tiszá o personalitate marcantă, maghiar viril, de factură veche, caracter drept, cu care se poate ajunge mai degrabă la înțelegere decât cu oameni fără convingeri proprii⁶.

Tratatul însă s-a dovedit lungi și anevoioase, deoarece pozițiile de pe care au fost duse s-au dovedit ireconciliabile.

Pe de o parte Ștefan Tiszá era așezat temeinic pe platforma rigidă a maghiarismului. De altfel, declarațiile sale publice și acțiunea practică pe planul guvernării ni-l relevă nu atât omul reconcilierii, cât mai degrabă modelul uman al clasei politice care a făurit și a căutat să impună până la ultimele consecințe Ungaria dualistă, caracterizat printr-o atitudine intransigentă față de orice pericol reprezentat de naționalitățile nemulțumite din monarhie. „Noi trebuie să ținem cu tărie și severitate inexorabilă nu numai la unitatea și integritatea, ci și la caracterul național al statului maghiar - sublinia contele Ștefan Tiszá într-un discurs, la Oradea, în martie 1910, continuând că-atunci când este vorba de unitatea politică a națiunii maghiare - „nu este permis să cedăm nici un capăt de ață”⁷.

Pe de altă parte, scepticismul privind rezultatele pozitive ale demersului conciliator era prezent și în rândul frunțașilor Partidului Național Român, având la bază o lungă experiență politică în cadrul Ungariei dualiste și ai reprezentanților săi la guvernare. Valeriu Braniște, unul dintre cei trei reprezentanți ai delegației comitetului executiv al P.N.R., referindu-se la conflictul național din Ungaria, remarcă existența a doi poli diametral opuși. Unul cantonat în sfera politicii guvernamentale, care nu concepe să renunțe la ideea statului unitar național maghiar, iar cel de al doilea, reprezentat de partidele naționale nemaghiare, care țineau cu tot atâta înverșunare la dreptul naționalităților la deplina libertate, în toate domeniile vieții publice. Antagonismul ireconciliabil dintre cele două poziții excludea orice posibilitate de înțelegere la nivel guvernamental. Ideea statului unitar și a națiunii politice maghiare, reprezenta stavila ce trebuia înlăturată, pentru ca desființarea celui de al doilea pol, cel al naționalităților, s-a dovedit o himeră, conchidea Valeriu Braniște într-un editorial din 17/30 ianuarie 1913 din „Drapelul”⁸.

Pentru a înțelege opiniile lui A.C.Popovici în problema reconcilierii, a „păcii”, a „pactului” cu ungurii, cum o denumește el, se cuvine să aruncăm o scurtă privire asupra conținutului negocierilor între cele două părți.

La baza tratatelor au stat nu mai puțin de 52 postulate formulate de partea română, pe baza programului Conferinței Naționale a P.N.R. din ianuarie

6. Direcția jud. Sibiu a Arhivelor Naționale, Fond Alex. Vaida Voevod, cutia 3, scrisoare din 8.12.1913 semnată Prof. Aurel C.Popovici, p. 1.

7. *Discursurile contelui Ștefan Tiszá (1893-1915)*, Budapesta, I.a., p. 23.

8. Valeriu Braniște. *De la Blaj la Alba Iulia. Articole politice*. Timișoara, 1980, p. 290-291.

1905, desfășurată la Sibiu. Acestora li se adăugau cererea recunoașterii oficiale a P.N.R., lărgirea dreptului de vot în favoarea românilor, asigurarea folosirii limbii române, alături de cea maghiară, în școală, administrație și justiție în teritoriile locuite de români, precum și asigurarea unui număr de deputați în parlament în conformitate cu proporția lor în cadrul statului ungar⁹.

Documente din arhivele vieneze, valorificate în deceniul trecut de istoriografia română, scot în evidență atenția pe care o acorda arhiducele Franz Ferdinand tratativelor lui Tiszá cu românii. A.C. Popovici, unul dintre sfetnicii săi, era în și mai mare măsură interesat de desfășurarea și rezultatele lor, de concesiile pe care erau în măsură să le facă părțile și mai cu seamă, de strategia de urmat după tot mai evidentul eșec al acestora. Dintr-un raport al șefului cancelariei militare a arhiducelui rezulta că, spre finalul tratativelor, cele 52 de propuneri inițiale formulate de partea română s-au condensat într-o sinteză de 11 „cereri minimale” de la care nu se putea ceda mai mult. Ele vizau probleme politico-naționale, școlare, religioase, administrativ-juridice și economice. La cererea lui Tiszá, din platforma inițială s-a renunțat la unele puncte de altfel fundamentale, care priveau baza constituțională a regimului dualist, cum ar fi recunoașterea autonomiei națiunii române sau a limbii române ca limbă oficială a statului, alături de cea maghiară. Au rămas în discuție problemele privind asigurarea învățământului elementar, secundar și superior - inclusiv universitate - cu limba de predare română; garantarea autonomiei bisericii ortodoxe și a celei greco-catolice; sprijin material din partea statului pentru confesiunile românești în aceeași măsură ca și pentru celelalte confesiuni; scoaterea parohiilor greco-catolice românești de sub jurisdicția recent înființatei dieceze de la Hajdu-Dorog, cu limba liturgică maghiară și retrocedarea lor episcopatelor românești; încetarea persecuțiilor împotriva ziarelor românești; aplicarea și pentru români a libertății de întrunire și asociere, garantată prin lege; recunoașterea de iure a P.N.R. și retragerea tuturor dispozițiilor administrative luate împotriva lui; în zonele cu populație majoritar românească administrația și justiția să se facă în limba română; statul să asigure românii, în aceeași măsură ca și ungurilor, sprijin pentru propășire economică; încetarea acțiunilor de colonizare maghiară în zonele locuite de români; funcționari români pentru comunitățile majoritar românești și, în fine, asigurarea pentru români a unui număr de mandate în parlament în conformitate cu procentul pe care îl reprezintă în totalul populației regatului, respectiv 1/6 din numărul de mandate la 16% din populație¹⁰.

După cum se poate constata, doleanțele românești aveau un caracter moderat și defensiv. Ele erau considerate indispensabile conservării și perpetuării ființei naționale. Cu toate acestea, contele Tiszá, supus unei puternice presiuni din partea propriei opoziții și încorsetat în concepțiile sale ideologice, nu a găsit soluții integral pozitive pentru nici unul din cele unsprezece „puncte minimale”,

9. Ștefan Pascu. *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*. Cluj, 1980, p. 243.

10. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu. *De la statul geto-dac la statul român unitar*. București, 1983, p. 381-382.

înlocuindu-le cu acceptări parțiale, condiționări sau refuzuri¹¹. În aceste condiții, la 17 februarie 1914, adunați la Budapesta, membrii Comitetului executiv al P.N.R. și delegați din comitatele Transilvaniei hotărăsc ruperea tratativelor.

Peste numai câteva zile, la 22 februarie, Aurel C. Popovici îi trimite lui Alexandru Vaida Voevod, deputat naționalist român în parlamentul de la Budapesta, o amplă epistolă în care își exprimă punctele de vedere în legătură cu tratativele recent încheiate și cu atitudinea pe care parlamentarii români crede că ar trebui să o ia în cadrul dezbaterilor ce se vor declanșa în parlament pe această temă¹².

Scrisoarea, inedită, este deosebit de valoroasă din cel puțin trei motive. În primul rând are o valoare de document istoric, reflectând punctele de vedere românești și obiecțiile manifestate de partea maghiară, atât de guvernul Tiszá cât și de opoziția naționalist-șovină din țară. În al doilea rând, ideile cuprinse în epistolă vin să sublinieze și să nuanțeze gândirea politică a lui Aurel C. Popovici și, în sfârșit stilul direct, neelaborat spontan „din curgerea condeiului” ridică vâlul de pe caracterul impetuos, vulcanic, oțelit în principii și cuget românesc a autorului. Deși în primele rânduri ale manuscrisului, A.C. Popovici îl îndemna pe Vaida Voevod ca în discursul său parlamentar să dea dovadă de mult tact, de ton reținut și politicos, pe parcursul derulării argumentelor în favoarea cauzei românești, A.C. Popovici se dezlănțuie, polemizând cu guvernul, cu opoziția, cu dreptul istoric și cu orice stavile care se ivesc în calea drepturilor inalienabile ale națiunii sale.

În esență, A.C. Popovici subliniază faptul că scopul luptei naționalităților din Ungaria este pacea și buna înțelegere iar nu înfruntarea și victoria unora împotriva altora. Cu atât mai mult cu cât între națiunea maghiară și cea română există o profundă comunitate de interese. Patimile oarbe care înțepesc vrajba nu au ce căuta pe scena politică, ele trebuind înlocuite cu rațiunea într-o nobilă rivalitate de idei și principii. „În chestiunea naționalităților unei țări nu sunt decât două moduri de dezlegare - conchide A.C. Popovici -: sau contopirea lor etnică într-o națiune, sau contopirea lor politică cu statul, deci crearea unei națiuni politice”¹³. Contopirea etnică este echivalentul asimilării și dispariției unei etnii, întreprindere dură, dificilă, costisitoare și de lungă durată, care se dovedește o

11. Contele Tiszá nu putea accepta învățământ superior în limba română; ajutorul material pentru confesiunile românilor era condiționat de loialitate față de politica statului; scoaterea parohiilor românești de sub jurisdicția diocesei din Hajdudorog era condițională de încetarea prealabilă a agitațiilor românești împotriva acestei episcopii; renunțarea la prigonirea presei românești se condiționa de abținerea acesteia de la „agitații împotriva statului unitar maghiar”; libera asociere și întrunire va fi garantată de lege numai în măsura în care nu se urmăresc scopuri „nelegale”; P.N.R. nu ar mai fi necesar îndată ce are loc reconcilierea româno-maghiară, deși contele Tiszá crede că „dreptul de a se organiza ca partid aparte trebuie totuși recunoscut românilor”; sprijinul material pentru dezvoltarea economiei se putea acorda „în măsura în care comportarea românilor nu dă prilej de neîncredere”; colonizările nu puteau fi oprite, acestea fiind de „natură pur defensivă” dorind numai păstrarea posesiunilor maghiare în mâini maghiare; la încadrarea în posturi a funcționarilor „nu se poate face deosebire între maghiari și nemaghiari”. Tiszá recunoaște că intelectualii români ar trebui să ocupe mai multe funcții în stat; În privința reprezentării proporționale în parlament, acest lucru se va face cu timpul, pe măsura înaintării în cultură a poporului român pentru a corespunde „censului pe intelectuali” care va spori de la sine numărul deputaților. Vezi: Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București 1983, p. 381-382.

12. Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale, Fond Alexandru Vaida Voevod, pac. 1, nr. 4, Vezi și anexa.

13. Anexa, p. 16.

imposibilitate acolo unde națiunile au atins pragul conștiinței proprii entități. Prin urmare orice politică înțeleaptă va trebui să țină seama de aceste realități. De aici deriva necesitatea imperioasă a concilierii. Din păcate - releva A.C.Popovici - nici guvernele ungurești și nici opoziția naționalistă nu dau dovadă de înțelegerea căilor greșite pe care le urmează în politica națională.

Analiza pe care o întreprinde Aurel C.Popovici vizează atât punctele de vedere guvernamentale, cât și atitudinea opoziției de diferite orientări, față de propunerile românești.

O seamă de argumente din experiența istorică europeană sunt aduse de Aurel C.Popovici pentru a demonstra imposibilitatea deznaționalizării prin forță a naționalităților ajunse la conștiința propriei lor identități. Concluzia firească ce o desprinde este aceea că statul maghiar trebuie să înlocuiască politica de asimilare și maghiarizare, cu orice preț și prin orice mijloace, cu **asimilarea naționalităților cu statul**, prin respectarea individualității lor naționale, recunoașterea dreptului lor la existență, a organizării învățământului în limba națională, inclusiv a celui secundar și universitar, a dreptului la limbă și cultură românească. Pe această cale, cea a recunoașterii și asigurării cadrului legislativ, a condițiilor economice, culturale și morale de propășire a națiunii române, Aurel C.Popovici considera că guvernanții ar putea să realizeze obiectivul supraviețuirii conceptului de națiune politică maghiară și să salveze unitatea statului. „Dacă vreți ca noi, împreună cu dumneavoastră - scrie A.C.Popovici - să ne simțim o unitate politică, atunci trebuie să ne recunoașteți ceea ce suntem de fapt: o națiune care trăiește cu Dv. în comunitatea politică a aceluiași stat. Numai recunoscând Dv. realitatea vie, adică calitatea noastră de națiune română în Ungaria, vom putea alcătui cu Dv. și (cu) celelalte națiuni, o entitate politică ungară. Până atunci nu¹⁴. Această „asimilare a naționalităților cu statul” ar deveni posibilă, în concepția lui A.C.Popovici, în condițiile în care statul manifestă înțelegere, maleabilitate, solicitudine, dragoste și respect pentru existența lor națională, prin largi libertăți pentru asigurarea păstrării și perpetuării specificului lor național, a individualității lor naționale. O astfel de politică ar conduce în timp la înlăturarea barierelor psihologice și morale ce separă naționalitățile, la, înlocuirea reflexelor de respingere a dialogului cu cele de apropiere și conviețuire, pe bază de egalitate, în cadrele statului protector al tuturor, pentru-că dacă încetează cauza luptelor naționale este inevitabil să înceteze și efectul, adică învrăjbirea, revolta permanentă a celor ce se simt agresați în fibra lor națională. Așa s-a întâmplat și cu luptele religioase atunci când a triumfat principiul libertății conștiinței.

Apare în documentul de care ne ocupăm preocuparea lui A.C.Popovici pentru armonizarea sentimentului național cu cel al apartenenței la un stat multinațional. Modelul teoretic pe care îl elaborează și îl propune drept bază de discuții în vederea unei posibile reconcilieri cu guvernul și națiunea maghiară, are o structură bipolară: Pe de o parte, acceptarea conceptului de națiune

---

14. Ibidem, p. 19.

politică maghiară, atât de drag politicienilor Ungariei dualiste, concomitent cu recunoașterea de către aceștia a necesităților creării unui cadru constituțional care să asigure libera dezvoltare a naționalităților nemaghiare. Pe de altă parte, însuși conceptul de națiune politică maghiară îmbracă, în concepția lui A.C.Popovici, sensuri noi, sensibil diferite de înțelesul curent al termenului. El consideră națiunea politică o uniune liber consimțită de comunități naționale, bine definite etnic, politic, administrativ-teritorial, moral, religios și cultural, cu drepturi și libertăți consfințite în legislația statului pe bază de egalitate și armonie într-un stat multinațional și totuși unitar. Exemplul edificator care i-a inspirat modelul era Elveția, unde existența a trei naționalități cu pondere demografică diferită (germani, francezi, italieni) organizate pe baza autonomiei cantonale, nu îi împiedicau pe elvețieni să se simtă membrii ai aceleiași națiuni și cetățeni ai unui stat suveran, fără tendințe centrifuge sau manifestări de supremație a unei naționalități în detrimentul altora.

Această paradigmă era total diferită față de ideologia care stătea la baza abordării problematicei naționalităților de către guvernanții unguri, doctrină elaborată de baronul József Eötvös încă din perioada pregătirii pactului dualist. Ea pleca de la necesitatea integrării indivizilor, indiferent de apartenența lor națională, în cadrele națiunii politice maghiare și a statului național unitar maghiar. Cu multă acribie Eötvös căuta să demonstreze că spiritul veacului, izvorât din revoluția franceză și acționând până la ultimele consecințe, impunea rezolvarea problemei naționale pe baza asigurării libertății și egalității în drepturi a fiecărui individ, iar nu pe baze etnice în profil teritorial¹⁵.

Aceste idei erau cunoscute de A.C.Popovici și analizate critic în lucrarea sa fundamentală „Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari”, recunoscându-i autorului clarviziunea și spiritul profetic, atunci când atrăgea atenția asupra gravității problemei naționale în Ungaria și a pericolelor ce pândeau statul dacă adopta calea rezolvării ei prin forță și centralism excesiv. De altfel, un citat amplu din cartea lui Eötvös dedicată acestei chestiuni, îl regăsim atât în lucrarea lui A.C.Popovici pomenită mai sus cât și în scrisoarea pe care acesta o adresează lui Alexandru Vaida Voevod în legătură cu eșecul tratativelor cu guvernul Tiszá¹⁶. În consecință, susține A.C.Popovici, atât Legea naționalităților din 1868, construită la fel ca și celelalte alcătuiri legislative ale Ungariei dualiste, pe principiile expuse de Eötvös și contorsionate apoi de urmașii săi în guvernare, au fost și sunt combătute de fruntașii mișcării naționale române, deoarece rezultatul aplicării lor în practica vieții politice a Ungariei a ilustrat absurditatea „teoriei individualiste în chestia națională”, generatoare a politicilor șoviniste de deznaționalizare.

15. Br. József Eötvös, *Chestiunea de naționalitate*, Traducere de Sever Bocu, Arad, 1906, p. 126-127; 129-134.

16. Aurel C. Popovici, *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari*, București, 1939, p. 86-89. Vezi și anexa, p. 21 unde A.C.Popovici citează după ediția maghiară a lucrării lui Eötvös, *A nemzetségi kérdés*, Pesta, 1865, în timp ce în volumul *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari*, citează după ediția în limba germană a lucrării lui J. Eötvös, *Die nationalitäten frage*, Budapesta, 1868. Prima ediția a cărții sus citate apare la Pesta în același an în care a apărut și în limba maghiară, 1865. Vezi: József Szinnyei, *Magyar írók életés és munkái*, Budapest, 1893, col. 1345-1357.

Documentul pe care îl aducem în atenția cercetării istorice ne relevă un Aurel C. Popovici care încă mai credea în posibilitatea îndeplinirii obiectivelor și programelor naționale românești în cadrele Monarhiei habsburgice, bineînțeles, în condițiile reformării sale din temelii pe baze federaliste. Totodată, sunt trecute în revistă și numeroasele piedici pe care istoria și politica guvernelor ungurești le-au așternut în calea îndeplinirii oricăror proiecte de conciliere cu naționalitățile oprite.

Se cuvine relevat în finalul demersului nostru că Aurel C. Popovici are în vedere și posibilitatea realizării aspirațiilor naționale prin desprindere de Ungaria dualistă și unire cu România, ocolită cu grijă sau subînțeleasă numai în lucrările sale dedicate tiparului. Polemizând cu guvernării de atunci ai Ungariei, A.C. Popovici răbufnește: „Nici un guvern pe lume nu ne poate dicta nouă ce concepțiune să avem **noi** (s.a.) despre unitatea națională. Iar dacă cereți românilor să se considere membrii ai națiunii maghiare - ceea ce ei nu sunt și nu vor să fie - Dv. îi **siliți** (s.a.) să aspire la o altă unitate națională, la unitatea tuturor românilor care este în orice caz o idee mai logică și mai firească”¹⁷.

Documentul trădează un scriitor foarte îndemânatic, cu argumente bine structurate de o gândire pe cât de organizată pe atât de eficientă, potențată de o inimă năvalnică. Sentimentele nu întunecă însă cu nimic rațiunea, ele catalizează spiritul polemic fără a închide căile comunicării în planul ideilor.

Autorul se recomandă, totodată, ca o adevărată cutie de rezonanță a tendințelor de apropiere și conciliere între naționalități, de menținere a românilor în sfera de interese geopolitice central-europene, cu toate dificultățile provocate de intransigența politicii Ungariei dualiste. Îndoelile care răzbat din subtextul scrisorii plasează documentul analizat între încrederea în proiectul federalist din 1906 și conștientizarea eșecului din crepusculul conflagrației mondiale, când Aurel C. Popovici ajunge la concluzia că Monarhia dualistă nu mai avea nici o rațiune de a mai exista¹⁸.

17. Vezi anexa, p. 19.

18. Aurel C. Popovici, *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie*, Laussane - Paris, 1918, p. 222.

Scrisoare a lui Aurel C. Popovici către A. Vaida-Voievod în care își expune punctele de vedere privind tonul și conținutul luărilor de cuvânt în parlamentul Ungariei în problema națională în urma eșuării tratativelor cu contele Stefan Tisza. Textul dă frâu liber concepțiilor autorului privind căile de urmat în privința raporturilor româno-maghiare în cadrele Monarhiei austro-ungare.

*
* *

Viena, 22.II.1914

Iubite Alexandre

Am primit cele transmise prin Mihaiu.

Eu însă îți scriu azi în chestia discuțiunii ce va avea loc la 2 martie în Cameră asupra eșuării tratativelor. Gândul meu este acesta: în actuala situație trebuie un deosebit tact în discuție, căci scopul nu poate fi de astă dată agitatoric, ci, pe cât se poate educativ pentru cei ce nu cunosc chestia noastră și cu care, orice va fi - vom avea încă mult de furcă.

Deoarece cred că voi ar trebui să vă preparați pentru o discuțiune cu adevărat înaltă, să lăsați de astă-dată tonul incisiv și toate recomandările inoportune, să vă feriți de insulte la adresa lor căutând mereu argumente **obiective**¹ și **resistente** și făcând chiar oarecari avansuri de bunăvoință. De aceea mă gândesc să arunc pe hârtie, în goana condeiului, și câteva notițe care ție poate că-ți scapă în neodihna ta sufletească. În orice caz, fi calm, dragul meu, căci cauza noastră stă bine și o discuție cu adevărat superioară îi poate face azi servicii. Mai ales că eu am impresia că Tisza ar vrea și el o pace serioasă dar nu cunoaște chestia naționalităților precum trebuie s-o cunoască cel ce vrea să-i dea o soluție.

Îți înșir ideile mele clae peste grămadă, au courant de la plume².

Te îmbrățișează
al tău Dipsi (AC. Popovici)

1. Scopul luptei naționalităților și îndeosebi a românilor a fost și este **pacea și bunăînțelegerea** între noi și națiunea maghiară. Dar în toiul unei lupte **pacea** se pierde din vedere și dintr-o parte și dintr-alta, preocuparea fiind exclusiv biruința. Dar în lupta noastră, biruința, fie a noastră fie a altora, n-ar însemna o întărire a celor biruitori. Pentru că înfrângerea ar fi echivalentă cu slăbirea și a unora și a altora. De aceea am stăruit și stăruim și noi să facem cu puțință **pacea** între elementul maghiar și elementele nemaghiare. Și pentru că de fapt între ungurime și românime există o profundă comunitate de interese naționale era și este firesc ca inițiativa să pornească fie de la unguri fie de la români. Ea a pornit de la unguri, de la contele Tisza, ceea ce ne bucură, iar pe Dv. vă onorează, căci sunteți în o pozițiune de luptă mult mai avantajoasă decât noi.

Dar în situația în care ne găsim și Dv. și noi, ca cetățeni ai uneia și aceleiași patrii, e de sine înțeles că **pacea** numai așa ar avea valoare și pentru noi și pentru stat, dacă nu va implica nici a Dv. dar nici a noastră umilire, dacă nu va jigni nici interesele Dv. naționale dar nici ale noastre. Căci numai așa pot fi salvate interesele superioare și comune nouă tuturor, interesele patriei. Numai o pace onorabilă poate fi durabilă, și ne poate da, nouă tuturor, o adevărată mulțumire sufletească, poate crea și cimenta o armonie profundă între fiii aceleiași patrii. Și numai în chipul acesta se va crea puțință, ca pe terenul politic să înceteze urile și disensiunile disolvante și să prefacem întreaga noastră viață publică într-o arenă de nobilă rivalitate de idei

1. Sublinierile autorului. Idem în continuare.

2. din fuga condeiului (lb. franc.)

și de principii, numai de idei și de principii pentru binele țării și mândria ei.

Spre a ajunge aici, prima condițiune este să ne lăsăm călăuziți de argumentele minții, ale faptelor reale și ale experienței istorice și actuale, nu însă de impulsivitatea patimilor oarbe, de simpatii și antipatii. Dar chiar și pasiunile cele mai nobile numai atunci sunt înălțătoare și productive, dacă rămân mereu sub controlul minții și a experienței de viață. Patimile, ele de capul lor, nu servă (servesc) la susținerea statelor, ci numai la distrugerea lor.

Le spun acestea, pentru că sunt sigur că chestia naționalităților de mult ar fi rezolvată în mod înțelept și trainic dacă putea fi discutată în liniște în parlament și în afară.

În chestiunea naționalităților unei țări nu sunt decât două moduri de dezlegare: sau contopirea lor etnică într-o națiune, sau contopirea lor politică cu statul, deci crearea unei națiuni politice. Contopirea etnică, asimilarea este ceea ce se numește germanizare, rusificare, maghiarizare. Această politică de naționalități a fost întotdeauna grea și reclama secole întregi, chiar acolo unde împrejurările îi erau favorabile. Azi e imposibil. Austria a trebuit să renunțe la germanizare, Prusia a aruncat peste un miliard de mărci pentru germanizarea polonilor și rezultatul e tot nul. La noi s-au maghiarizat în parte orașele. Dar multe din ele avuseseră caracter parte german, parte slav. Azi ce vedem? Că în cele mai multe sporește proporțional și populația și naționalitatea din jurul orașelor respective. La țară, însă maghiarizarea a fost și este cu neputință. După ultimele statistici avem în țară, în cifre rotunde, 3 mil. de români, 2 1/2 mil. slovaci, 2 mil. de nemți, 800.000 sârbi, 500.000 ruteni și 2 1/2 mil. de croato-sârbi. Dacă maghiarizarea lor n-a fost posibilă – când nu existau cărți și ziare naționale și comunicația de azi, cum o să fie posibilă de aici înainte?

Dacă, însă maghiarizarea, adică contopirea etnică, e imposibilă, atunci ce trebuie să facă statul? Trebuie să-și asimileze naționalitățile cu sine, cu interesele sale, să le inspire o adâncă dragoste de țară, o identificare cu patria lor. Întreb: se poate obține acest rezultat prin forță? Prin tendința de suprimarea naționalităților, a limbei, a tradițiilor, credințelor și moravurilor lor? Prin prigonirea lor? Prin constrângere și ură? E imposibil.

Asimilarea naționalităților cu statul nu e posibilă decât printr-o deosebită sollicitudine sau dragoste și respect pentru existența lor națională din partea statului, printr-o largă libertate tocmai pe seama dezvoltării lor specifice, naționale.

* *
*

În Rusia, polonii sunt cei mai mari dușmani ai statului și abia așteaptă să dea mâna cu dușmanii lui ca să-l răpună. În Austria polonii sunt buni patrioți austriaci. Tot așa sunt italienii din Elveția buni elvețieni și nici nu se gândesc la unirea lor cu Italia, iar italienii din Tirol și Triest au reputația de iredentisti: De ce? Și de ce sunt francezii din Elveția, din Geneva, Fribourg, Neuchâtel etc. perfect cetățeni patrioți elvețieni? Pentru că nimeni n-a căutat niciodată să-i silească a se face nemți elvețieni ci li s-a lăsat cea mai largă libertate a-și trăi viața națională. Ei nici nu se numesc francezi ci elvețieni./ Chiar și reto-romanii³.

Prin urmare: care politică trebuie urmată la noi? Sistemul vechii Austrii germanizatoare, care căuta să vă facă și pe Dv. și pe noi nemți? Sistemul Prusiei germanizatoare, a Germaniei, unde 66 milioane de nemți nu isprăvesc cu 2 1/2 milioane de poloni? Sistemul Rusiei? Pentru noi, mai ales pentru noi care avem o situație geografică atât de expusă, de primejduită, nu poate fi mântuitor decât sistemul libertății naționale pentru toate cele 5 naționalități: germani, români, ruteni, slovaci, sârbi.

S-a crezut că rutenii noștri sunt maghiarizați. Ce vedem? Că gravitează spre Rusia. De ce? Pentru că politica greșită a guvernelor nu i-a lăsat să devină ruteni naționali. Deci ei privesc acum spre Rusia, căci maghiari nu s-au putut și nu se pot face. Va imita deci Ungaria, Elveția ori Rusia?

* *
*

---

3. Între bare sunt trecute adnotările lui Alexandru Vaida Voievod.

Nu există decât o singură putință de a rezolva chestiunea naționalităților la noi: asimilarea lor cu statul, ceea ce numai prin respectarea individualității lor naționale e de închipuit.

Să trecem la chestia românească. De ce nu am încheiat pacea? Pentru că baza ce ne-a oferit T⁴ e prea strâmtă, prea insuficientă, prea șubredă. Noi i-am declarat că suntem gata de a lua de la ordinea zilei postulatele de drept public, dacă ne oferă alte garanții pentru viața noastră națională, cu alte cuvinte puțința de a ne simți aici în Ungaria tot așa de bine ca românii în țara lor, în România.

Partidul nostru n-a admis niciodată d.e. (de exemplu) limba maghiară ca limbă de stat. Ni se cere s-o recunoaștem. Foarte bine. Dar numai acolo unde e într-adevăr necesară. Credem însă că e inadmisibilă d.e. în școlile primare 1. pentru că țărani noștri tot n-au învățat ungurește de 40 de ani înceace 2. pentru că nu e datoria lor să învețe limba funcționarilor, ci a acestora să învețe limba poporului cu care au de face. 3. pentru că e muncă pierdută 4. pentru că îi oprește în a învăța ce trebuie să știe pentru viață, pentru procopsirea lor, pentru lupta lor de existență. D. e. unde ar fi poporul nostru și ce bine ar fi pentru stat, dacă el putea învăța în limba lui, numai cele trebuitoare bôldogulăș-ului⁵ său în viață, mai ales în școlile primare de stat? A rămas înapoi? Trebuia să rămână înapoi, pentru că în loc de lecții de agronomie, de grădinărit, de igienă etc. el trebuie să se chinuie să repete de nenumărate ori a szerencsétlenségét⁶, etc. N-a învățat deci nici românește, nici ungurește, nici carte.

Așa în școlile secundare T. admite că să lucrăm pentru cultura română a poporului. Dar se poate oare cultură maghiară, dacă în toate școlile secundare dintre maghiari limba de propunere ar fi exclusiv germana? Dacă numai limba maghiară s-ar propune de limbă?

O singură bază ar fi logică și dreaptă pentru o soluțiune: în școlile primare să nu se propună nici o limbă străină de cea maternă, în cele secundare să se propună d. e. între români să zicem din 12 obiecte, 6 în limba română, 6 în limba maghiară, pentru toți elevii, deci și cei maghiari. Care ar fi rezultatul? Ar fi splendid căci ar crea între elevi o adevărată frăție. Elevii români ar învăța perfect amândouă limbile, dar și cei maghiari din ținuturile românești, le-ar învăța pe amândouă perfect. Așa, și numai așa, s-ar putea face apoi și o apropiere socială și s-ar rezolva și toate dificultățile în administrație și justiție. Atunci, limba statului ar fi limbă internă de servicii, dar încolo ar exista absolută libertate de a întrebuința oricând și oriunde una din cele două limbi, după dorința individuală a fiecăruia. Atunci, da, când funcționarii unguri ar ști și ei așa de perfect românește cum știu cei români ungurește, s-ar face foarte repede bună înțelegere și durabilă.

* *
*

În Elveția sunt 6 universități la o populație de 3 1/2 mil. La noi, la o populație de 21 mil. sunt două universități. Noi am cerut o universitate românească, cel puțin catedre paralele la Cluj. Nu ne-a admis-o. („Jól tette...”) ⁷. / Îl părăsește moderația pe Dipsi / Dar gândiți-vă ce ar pierde unitatea statului. Nimic, căci doar elevii toți ar ști perfect și ungurește din gimnazii. Dar de ce cerem o universitate? Pentru că nu se poate cultură românească fără universitate românească, iar, dacă nu o avem aici, e firesc să ne gândim cu dor la cele din România. / Iar eu să mă moderez! /

* *
*

Mă rog: ce lupte grozave s-au purtat odinioară pentru întemeierea de biserici și comunități religioase! Ce învierșunare, câtă dușmănie nu se dezlănțuia când d. e. protestanții căutau să se organizeze și să-și facă biserici în țări catolice, când catolicii căutau același lucru în Angliera, etc. Noi ne mirăm azi de miopia acelor vremi. Apoi așa e și cu chestiunea naționalităților. În momentul în care ele se vor bucura de o largă libertate, toate disensiunile și gravitățile în afară și dușmăniile dispar.

4. T. este contele István Tisza (1861-1918), om politic ungar, șeful Partidului Muncii, prim-ministru al Ungariei (1903-1905 și 1913-1917).

5. propășire (lb. magh.).

6. nenorocire (lb. magh.). Aici în sensul de cuvinte greu de pronunțat și inutilele țăranelor române.

7. bine au făcut (lb. magh.).

* *
*

Contele T. ne-a cerut să lăsăm de la ordinea zilei postulatele de drept public. Acestea ar dispărea de la sine dacă s-ar recunoaște în mod larg cerințele noastre pentru o viață națională demnă în cadrul Ungariei, dar în cazul cel mai rău: întru-cât o eventuală autonomie ar știrbi unitatea statului? În Elveția sunt 22 cantoane autonome cari se numesc „state” și totuși Elveția e stat unitar; în America de Nord, în Uniune sunt vreo 50 și totuși Uniunea un stat unitar. Și de ce nu cere T. de la partidele independenței să renunțe la uniunea personală? E deci nedreaptă cererea lui.

* *
*

Ne cere să încetăm mișcarea naționalistă. Noi o suprimăm imediat ce guvernul va voi să încheie o pace pe o bază largă. Pentru că atunci nu am mai avea pentru ce să agităm și am avea tot interesul, noi înșine, să combatem curente de exagerare națională. Cessante causa, cessat effectus⁸.

* *
*

Continui:

Rostul „pactului”: Evident că numai de un pact ar putea fi vorba ori și cât îl combate opoziția. Căci doar e vorba de două tabere, de două părți, de guvern și noi. Guvernul declară că ia măsuri dacă noi am lua anumite angajamente. Deci ar fi vorba de angajamente bilaterale cu respectarea unor anumite condițiuni. Asta e o transacțiune, „pact, megállapodás, megegyezés, kiegyezés, békekötés”⁹ cum vreți voi să-i ziceți. Nu vreți pact? Foarte bine; atunci executați legea naționalităților sans phrase¹⁰ și noi luptăm înainte pentru realizarea programului nostru.

* *
*

Dar opoziția nu vrea să recunoască existența partidului și comitetului. Noi nu avem nevoie de recunoștința ei. Noi existăm ca partid și comitet și vom exista contra ori și căror decrete de natura ucazurilor rusești. Numai în Rusia va fi existând, nu știu, o lege care să dispună că partidele politice nu pot exista decât cu autorizația țarului.

* *
*

Nici un guvern pe lume nu ne poate dicta nouă că ce concepțiune să avem noi despre unitatea națională.. Iar dacă cereți românilor să se considere membri ai națiunii maghiare – ceea ce nu sunt și nu vor să fie - Dv. îi siliți să aspire la o altă unitate națională, la unitatea tuturor românilor care este o idee în orice caz mai logică și mai firească. Ceea ce dovedește că politica de maghiarizare produce inevitabil o generală aspirație și mișcare iredentistă./ Bravo moderație./

Dacă însă vreți ca noi împreună cu Dv. să ne și simțim o unitate politică, atunci trebuie să ne recunoașteți, ceea ce suntem de fapt: O națiune care trăiește cu Dv. în comunitatea politică a aceluiaș stat. Numai recunoscând Dv. realitatea vie, adică: calitatea noastră de națiune română în Ungaria vom putea alcătui cu dv. și celelalte națiuni, o entitate politică comună, o națiune politică ungară. Până atunci nu!

De aceea au combătut atencesorii noștri legea naționalităților. Cine poate tăgădui că noi, cele 3 1/2 mil. de români din Ungaria nu am fi conațională românilor din România? Și cine poate

8. încetând cauza, încetează efectul (lb. lat.)

9. cuvinte în limba maghiară sinonime pactului: înțelegere, învoială, împăcare, acord, tratat de pace.

10. în spiritul și litera ei (lb. franc.)

contesta acestora calitatea de națiune? Iar dacă ei sunt o națiune și noi facem parte din această națiune, nu politicește, dar etnicește și culturalicește. Și de aceea este absurd să ne tăgăduim dreptul la o cultură națională română. *Noi alta nu primim.* Am fi trădătorii neamului nostru, dacă am renunța la cultura națională română de dragul ori și cărei culturi străine, fie chiar și cea mai strălucitoare din lume. Cultura noastră română – așa cum e – ne este mai scumpă decât toate celelalte culturi de pe rotogolul pământului. *Foarte bine, de acord. Așa moderație îi convinge pe unguri.*

* *
*

Ziceți că noi vrem în Ungaria un „oláh világ”¹¹. Noi nu vrem. *Noi suntem* aici un „oláh világ” și numai niște utopiști își pot închipui că ne pot sufla, pe 3 1/2 mil. de români de pe suprafața acestei țări. N-aveți decât să faceți din noi un „magyarországi oláh világ” cu o „magyarországi oláh kultura”¹².

* *
*

Ați declarat că nu ați executat și nu executați legea naționalităților pentru că, etc. Dar guvernul se numește putere *executivă*, iar nu puterea *legislativă*. Guvernul are *datoria* să execute *toate* legile oricărui ar fi fost discuțiile și atitudinile partidelor în parlament cu ocazia legiurii respective. „Dura lex, sed lex!” Ce fel de constituționalism e acela care zice *unele* legi le voi executa, altele *nu voi* să le execut pentru că, etc. Aici nu încapă nici un *pentru că!* Legea trebuie executată căci altminteri o *calci* iar călcând-o ești pasibil de tras în judecată.

Mă rog, Dv. kossuthiști și independenți ați primit cu dragă inimă dualismul? Nu? Dar atunci de ce-i cereți guvernului să execute „kiegyezési törvény-ul” Dv¹³.

Guvernul ne cere să ne schimbăm programul, să-l fasonăm după dorința lui. Dar de ce nu vă cere și Dv. să renunțați la uniunea personală? Cu ce drept agitați Dv. poporul pentru schimbarea constituției după dorința Dv. și vreți să ne împiedicați pe noi a agita poporul pentru o schimbare constituțională după a noastră dorință? Unde mai este aici „jóggyenlőség” și „tisztelet” și „méltányosság”¹⁴.

* *
*

Guvernul a creat socialiștilor vreo 20 de cercuri electorale. De ce nu le-a cerut și lor să-și fasoneze programul după gustul guvernului? Socialiștii cer abrogarea monarhiei, detronarea dinastiei, împărțirea moșiilor, a fabricilor, a averilor mișcătoare, eliminarea religiei din viața publică, guvern republican, etc. de ce nu le cereți renunțare, luare de al ordine a zilei, nici kossuthiștilor, nici socialiștilor, cu numai nouă? „Hát ez jóggyealóság”¹⁵ „Hát ez tisztelet”¹⁶ „Hát ez méltányosság”¹⁷ „Helyes”¹⁸ Bravo! Așa moderațiune e după dorul și obiceiul inimii mele.

* *
*

Și de ce să aibă 2 mil. de croați autonomie, iar 3 1/2 mil. de rom. să nu aibă. Pentru că e drept istoria la mijloc? Dreptul istoric este un petec de hârtie, un vegieleț, pergament, noi însă suntem dreptul în plenitudinea vieții și a puterii lui. *Noi cerem autonomia pentru că fără ea nu se poate rezolva chestia națională. /Așa da! Cu așa moderație desigur ungurii, cu Tisza în frunte se vor lăsa convinși de mine.../*

11. lume românească (lb. magh.)

12. lumea românească, cu o cultură românească în Ungaria (lb. magh.)

13. legea dualismului (lb. magh.)

14. egalitate în drepturi, respect, considerație (lb. magh.)

15. oare aceasta este o egalitate în drepturi? (lb. magh.)

16. oare acesta este respect? (lb. magh.)

17. oare aceasta este considerație? (lb. magh.)

18. corect (lb. magh.)

* *

*

Ne spuneți mereu că voi sunteți „államfentartók”!¹⁹ E întemeiată această idee? Cum? Noi nu plătim biruri? Noi nu dăm soldați? Noi n-am luptat alături de Dv. și de Hunyadi János și Kinizsi Pál pe toate câmpurile contra dușmanilor țării? Nu suntem și noi „államfentartók”? Dacă însă nu vreți să ne recunoașteți ca atare, atunci măcar declarați printr-un act parlamentar că renunțați la birurile naționalităților, la soldații naționalităților. Vedeți dar că e o insultă vorba Dv! /*Le-am spus-o de atâtea ori. Oricât am fost de moderat ei nu s-au impresionat.*/ Ziceți că suntem trădători, că ne considerăm națiune regnicolară și ne veniți cu József Eötvös²⁰ ca să ne spuneți că noi nu suntem decât o prăfărie de intrigi cu baze străine. Apoi aici e deosebirea între noi și cauza luptei. Dar Eötvös însuși a fost nevoit să ne recunoască calitatea de națiune: autonomia. Prin ea el a introdus principiul delimitării naționale căci a creat o autonomie bisericească – școlară română. Iar acum Dv. însuși (sic!) ați recunoscut din nou principiul delimitării naționale căci ați creat o provincie diacează greco – catolică maghiară la Hajdu – Dorog.²¹

Vedeți dar că teoria individualistă în chestia națională e absurdă.

Teoria aceasta se poate pune în practică în Italia, unde pe lângă 40 mil. de italieni sunt vreo câteva sute de mii de albanezi, greci, nemți, în Franța unde sunt fracțiuni minimale de flamanzi (pe la Dunkerque, Calais, etc.), unde sunt 100.000 de basci și vreo 400.000 de italieni la un total de 40 mil. de francezi. Apoi e comparație între aceste țări și Ungaria? Noi nu suntem indivizi răzleții, izolați, ci un bloc de 3 1/2 mil. de români care ocupăm 1/4 din teritoriul țării, care avem limba, credințele noastre, tradițiile noastre, moravurile, obiceiurile, datinile noastre, sufletul nostru secular, unitatea noastră moral – culturală. Cei care vor să ne facă indivizi fără coeziune, ar voi să ne spargă, să ne griseze, să ne facă gunoi pentru alții. Apoi contra acestei tendințe luptăm și vom lupta cu ultima energie, cum ați luptat Dv. contra nemților. Pe asemenea bază este exclusă acum și pururea orice împăcare serioasă și durabilă. /*Bravo Dipsi. Câtă moderațiune, câtă stăpânire de sine. Așa moderat am fost și eu în discursul din 1908 când i-am replicat lui Bánffy. Nu am cucerit însă nici un ungar pentru pacea cu noi.*/

* *

*

Contele Tisza a admis că fayı érzés²², e mai presus de „állami érzés”.²³ Așa este. Scriitorul politic Fischhof a spus-o într-o carte, cu mult mai înainte zicând: naționalitățile într-un stat poliglot nu au decât un atașament condiționat către stat. El zice: "An der Auferchterhaltung des Nationalitätenstaats haben dessen Volker nur ein bedingtes Interesse, den Staat und Nation sind nicht idendisch ... Die Konservierung des Nationalitätenstaats erheischt somit, dass kein Volksstamm sich hintangesetzt oder gar einem anderen untergeordnet fühle, den nichts ist für ein Volk verletzender als Fremdenherrschaft, selbst wenn sie die freisinnigsten Institutionen böte, nur kein Wunsch liegt demselben näher als der nach einer nationalen Regierung". Mai ales când

19. susținători ai statului (lb. magh.)

20. József Eötvös, om politic maghiar, promotor al dualismului. Ministru în guvernul Andrassy, autor al doctrinei naționaliste privind imposibilitatea rezolvării problemei naționalităților în Ungaria prin recunoașterea autonomiilor pe criterii etnice și teritoriale. Singura alternativă de urmat în statul ungar, compatibilă – în concepția sa – atât cu principiul libertății cât și cel al unității statului ungar, este recunoașterea dreptului indivizilor aparținând naționalităților la folosirea limbii materne, pe diverse trepte de învățământ, la religie și cultură, comunitatea tuturor, peste deosebirile de limbă și naționalitate, formând națiunea politică maghiară. Lucrarea sa de referință, *Nemzetiségi Kérdés*, (Problema națională) este des citată de oamenii politici ai vremii inclusiv, de A.C. Popovici. În 1906 a fost tradusă și în limba română de Sever Bocu.

21. Episcopia de la Haidudorog. Localitate în nord-estul Ungariei. Episcopia greco-catolică, cu limba de cult maghiară, înființată în 1912, în care au fost înglobate arbitrar 83 parohii românești unite, cu 382 filii din nord-vestul Transilvaniei și din secuime. Numeroase proteste românești împotriva acestei episcopii au rămas fără rezultat. Vezi: Pr. Dr. Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului. 1867-1918*, Sibiu, 1986, p. 106-120.

22. sentimentul național (lb. magh.)

23. sentimentul apartenenței la stat (lb. magh.)

se produc conflicte: „welche ein Teil der Völker vor die Alternative stellen, entweder sich selbst oder den Staat zu opfern. (Österreich und die Bürgschaften seines Urstands. S. 247)²⁴

Iacă dar că Tisza are dreptate cu „fayi érzés”. Apponyi²⁵ însă vrea să introducă natura popoarelor pe dos și le cere să pună „állami érzés” mai presus de „fayi érzés”. Asta este însă concepția politică a lui Iosif II care voia să vă germanizeze și pe Dv. și pe noi, care a introdus pretutindeni limba germană, care cerea ca toate națiunile să se sacrifice să se germanizeze de dragul „der einheitlichten Staatsidee, es soll nur ein Volk im Staat geben und nur eine Sprache usw. die deutsche und nur eine Kultur: die deutsche.”²⁶ Andrassy și Apponyi sunt chiar traducătorii politiciii josefine în ungurește.

Dar cum n-a izbutit Iosif II nu ați izbutit și nu veți izbuti nici Dv.

Contele Apponyi nici nu cunoaște ideea lui Eötvös căci iată ce scria și tot ce a scris s-a adevărat: / *Cechi*²⁸ „Tegyük fel, hogy mindaz elértelettel mit e nézet, a magyarosítás legutolsóbb pártolói kívánatosnak tartanak: Törvényhozás, melynek közügyeinek elhatározásában korlátlan hatalommal bír; Közigazgatás mely, legszigorúbb centralizativ elvei szerint rendezett s hogy e törvényhozás majoritása a magyar nemzetiség supremáciájá mellett buzog, s a közigazgatás mindazon hatalmat, melyet a legtökélyesebb adminisztratívális gépezet kezébe ad, ezen érdeken használja fel, – s vajjon mit értünk el? Elérhetjük, hogy a nemzetiségek szabad mozgását a községben, a megyékben megakadályoztatván a hangokat elnémítjuk, melyek most némelyekkel annyi félelemmel töltönek el; elérhetjük hogy az összes nevelést a Kormány kezében központosítva, azt saját nyelvünk terjesztésére eszközül használhatjuk; de azt: hogy az országban létező különböző nemzetiségek egyéniségeik öntudatát elvesztik hogy saját nemzetiségükért ne lelkesüljenek: ezt ezen uton és úgy nem fogjuk elérni mint mások, kik a magyar nemzetiség irányában ugyanezen eszközökkel megkísérték; s az eredmény, melyre számoltatnak, csak abban áll, hogy a mozgalom, melyet közeletünk felszínéről leszoritánk annál mélyebben gyakorolja hatását, s azon ellentét, mely most a magyar nyelv ellen létezik, a magyar állam, a haza egysége elleni ellentétté változnék áltál”. (Nemzeti Kérdés, Cap. XV.)²⁹ Exact așa s-a întâmplat.

24. Pentru menținerea statului multinațional popoarele acestuia nu au decât un interes condiționat dat fiind faptul că statul și națiunea nu sunt identice. Conservarea statului multinațional urmărește ca nici un popor să nu se simtă marginalizat, sau mai mult, subordonat, căci nimic nu este mai vătămător pentru popor decât domina străină chiar dacă i-ar oferi cele mai deschise instituții, căci nici o dorință nu îi este acestuia mai apropiată ca aceea pentru o guvernare națională. Mai ales când se produc conflicte care pun o parte a popoarelor în fața alternativei de a se sacrifica fie pe ele însele, fie statul. (lb. germ.)

25. Albat Apponyi (1846-1933). Om politic ungar, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (1906-1910), promotor al politicii de maghiarizare. Autor al legilor școlare ce-i poartă numele (1907). Oprimator al națiunii române în toamna anului 1917, după retragerea armatei române din Transilvania. Șeful delegației ungare la Conferința de pace de la Paris (1920).

26. *ideii de stat unitar; să nu existe decât un popor în stat și numai o singură limbă – germana și o singură cultură – cea germană.* (lb. germ.)

27. Gyula Andrassy (1860-1929). Om politic maghiar. Ministru de interne al Ungariei (1892-1895 și 1906-1913); a continuat politica de deznationalizare forțată a naționalităților nemaghiare. Fiu al lui Gyula Andrassy (1823-1890), ministru – președinte al primului guvern dualist. Pentru Apponyi – vezi supra, nota 25.

28. *orbi* (lb. italiană), în text, cu creion de culoare albastră.

29. Br. Eötvös József, *A nemzetiségi kérdés*, 1865, Cap. XV: *Să presupunem că toate dorințele celor mai ferveți susținători ai acestei păreri (a deznationalizării forțate prin centralism excesiv, n.n.) s-au împlinit. Corp legislativ, a cărui majoritate dispune de putere absolută în treburile publice; administrație după cele mai riguroase principii centraliste și că majoritatea acestui corp legislativ este pătrunsă de cel mai exagerat șovinism vizând supremația naționalității maghiare iar administrația uzează de toată puterea pe care i-o conferă cea mai perfectă mașinărie administrativă în scopul acesta – și ce-am realiza? putem atâta înfăptui, ca împiedicând libera mișcare a naționalităților în comună și comitat, să aducem la tăcere glasurile care astăzi îi umple de temeri pe atâția inși; putem spera, ca centralizând toată instrucția în mâinile guvernului să o folosim ca mijloc de răspândire a propriei noastre limbi; dar ca diferitele naționalități din patrie să-și piardă conștiința propriei lor individualități – pe această cale nu vom reuși să o facem, cum nu au reușit nici alții care au încercat prin aceleași mijloace împotriva națiunii maghiare. Rezultatul pe care îl putem prevedea va fi acela că, scoasă de la suprafața vieții publice, mișcarea va pătrunde în paturile adânci, schimbând aversiunea de astăzi împotriva limbii maghiare, într-un sentiment de vrăjmășie împotriva unității patriei și a statului ungar. Vezi și Br. Eötvös József, *Chestiunea de naționalitate*, traducere de Sever Bocu, Arad, Tipografia Nichin, 1906, p. 146-147.*

*   *
*

E natural că noi dorim deplină libertate națională și deplină putință de a trăi aici viața națională română, în cultura națională română, cu funcționari români, școli românești primare, secundare, câte ne trebuiesc, universități românești, cu un reprezentant al românimii în guvern și cu vreo 70 – 75 de deputați în Cameră care să vegheze atunci asupra drepturilor poporului român. Atunci nu vom fi asimilați cu națiunea maghiară dar vom fi asimilați cu statul maghiar și numai atunci vom forma cu toții și o națiune politică. Aceste aspirații nu le va scoate nimeni din piepturile noastre.

*   *
*

Chestia reprezentării în parlament. Cerem neapărat contingentarea mandatelor pe seama românilor: un număr de atâtea cercuri electorale cu majoritate românească, număr care poate fi inferior de 70. E adevărat că, contelui T. i-am cerut 60 – 50 dar numai în ipoteza că ar realiza cele 52 de postulate concrete pe cari i le-am dat în scris.

*   *
*

Ne întrebații că de ce ne plângem? Apoi dacă ar fi dorit și ar dori dreptatea și echitatea în țară, noi 3 1/2 mil. de români am avea azi o universitate românească, vreo 30 – 40 de școli secundare rom. de comerț, de industrie, profesionale, vreo 5.000 de școli primare rom., vreo câteva mii de funcționari și profesori români, vreo 15 fișpani 30 români, un ministru rom., limbă română în toate ramurile administrației și justiției și ca limbă de regiment la honvezime, etc. Am avea deci o cultură splendidă și zeci de mii de familii mijlocii în bunăstare și țărănimea de asemenea. Dar ne-am simțit la noi acasă și „barátság”³¹ și „tesvériség”³² și stat.

Am avea a noastră individualitate culturală și națională, am fi mândri de ea, dar am fi mândri și de statul în care ne-am creat-o și de nația maghiară care frățește ne-ar fi ajutat sau cel puțin ne-ar fi recunoscut dreptul la viața națională.

Vedeți dar că la 1914 vorbim tot așa și cerem aceleași drepturi, aceeași situație națională pe care am cerut-o la 1848 și 1867 (a mit akarunk).³³ Da, pentru că nici o trecere de vreme nu poate desființa drepturile noastre la viața națională, drepturile noastre fiind sfinte și imprescriptibile. / *Câtă moderație, cât calm. Mai încercasem eu să fac pe tonul acesta l... (indescrifabil) educativ unurilor. Zadar nic. Ei m-au sfătuit mereu calm.* / Da, pe această bază sntem ori și când gata să încheiem pace de la națiune la națiune. Nu admitem însă să fim tratați ca o colonie transatlantică.

*   *
*

Ziceți că „sehova a világón”³⁴ n-au drepturi ca în Ungaria. Afirmatia aceasta nu o pot face decât cei ce nu cunosc „a világot”.³⁵ Naționalitățile în Elveția și Austria au neasemănat mai multe drepturi naționale. Chiar și flamanzii, în Belgia, au limba lor în toate ramurile, toți funcționarii trebuie să o știe în perfecție, chiar și în Bruxelles inscripțiile le sunt în două limbi și în prima linie chiar în limba lor flamandă. Și totuși flamanzii sunt o minoritate față de valoni.

*   *
*

30. *prefecți* (lb. magh.)

31. *prietenie* (lb. magh.)

32. *frăție* (lb. magh.)

33. *ceea ce noi am dorit* (lb. magh.)

34. *nicăieri în lume* (lb. magh.)

35. *lumea* (lb. magh.)

Contele Apponyi cere ca „a jó, a derék, a békés oláh”³⁶ să fie scos de sub conducerea noastră, a *lelketlen agitátorok*”.³⁷ Cum poate un om de inteligența lui să exprime asemenea pretenții? Doar asta e tocmai așa ca și când, într-o ipoteză oarecare, contele Brechtold ar căuta să dea el conducători *kossuthistilor* și în genere maghiarilor și cerându-le acestora să asculte de el și nu de Kossuth și Apponyi. Cu asemenea concepții nu veți rezolva chestia, ci veți duce țara la ruină. Rutenilor ați încercat să cedați Dv. conducători: pe episcopul Zircsák și alții. Departe ați ajuns cu ei! I-ați făcut ruși, pentru că nu i-ați lăsat să fie ruteni naționali deoarece maghiarii nu puteau deveni.

* *
*

Ziceți că de ce T. a tratat cu noi în actuala situație internațională gravă pentru monarhie. Prea bine. Dar de ce a tratat guvernul Austriei imediat după catastrofa de la 1866 cu Deák și Andrassy? Atunci se putea cu mai mult cuvânt vorbi de presiunea situației externe.

* *
*

Ne cereți să recunoaștem dualismul. Dați-ne competență, dați-ne ce tocmai dualismul ne-a luat, ce dualismul ne-a împiedicat să dobândim în evoluția normală.

Ne acuzați că suntem iredentiști. Ei bine, credeți că prin tăgăduirea drepturilor noastre de națiune o să ne faceți mai buni patrioți decât suntem?

* *
*

Vă supără că noi avem „*közyogi követelések*”.³⁸ Dar și pe noi ne supără ale Dv. „*közyogi követelések*” *kossuthiste*. noi vrem o monarhie, o legătură strânsă cu Austria, pentru că credem că fără ea și noi, dar și Dv., n-avem viitor. Dar noi nu v-am numit „*felsegsértők*”.³⁹ De ce ne numiți pe noi trădători. Nu suntem noi liberi a avea ale noastre convingeri? Ce-i demagogia asta?

Tisza ne cere să întărim maghiarismul căci ar fi în interesul românimii. Foarte bine. Suntem gata a-l întări, dar cu o condiție sine qua non: ca și el să întărească românismul și în prima linie pe cel de aici. Noi vrem să întărim maghiarismul dar nu în detrimentul nostru și numai dacă și el ne întărește pe noi. Om fi noi românii în Ungaria și Bucovina numai 4 milioane dar mai sunt 8 mil. de români în România, 2 mil. în Bessarabia și 1 mil. dincolo de Dunăre. Suntem deci 15 mil. de români prieteni indicați, predestinați, ai unguirilor. Dați-ne dar și vă vom da. Noi dăm statului ce e al statului dar și el trebuie să dea națiunii române, în compensație, ce este a ei.

* *
*

Delegația noastră de 3 n-a avut însărcinarea să încheie pacea cu Dv. ci a luat propunerile lui T. numai „*ad referendum*”.⁴⁰ Postulatele, cele 52, ce i s-au prezentat sunt minimul revendicărilor noastre.

* *
*

Apponyi și Andrassy zic că ceea ce ne va da Tisza n-ar fi decât un început, că noi treptat, am cere apoi mai mult. Așa este, dacă nu ni se acordă deodată „și de bon gre”⁴¹, ceea ce trebuie

36. *bunul, bravul, pașnicul valah* (lb. magh.)

37. *agitatori fără suflet* (lb. magh.)

38. *revendicări de drept public, constituțional* (lb. magh.)

39. *vinovați de înaltă trădare* (lb. magh.)

40. *luare la cunoștință* (lb. lat.)

41. *de bună voie* (lb. franc.)

să avem ca să putem trăi ca o națiune în Ungaria. Dar Apponyi și Andrassy se tem că pe calea asta am ajunge la „föderatív állam”⁴² De ce se tem? Apoi Germania unitară „das einige Deutschland”⁴³, nu e „föderatív állam”? Elveția nu e stat federativ și totuși unitar? De ce n-ar fi într-adevăr „egy Keleti Svájcz”?⁴⁴ Nu este Elveția o țară cu o constituție minunată? Nu e mai rațional să devenim o Elveție liberă decât să imităm pilda Rusiei?

* *
*

Desigur, noi n-am voit și nu voim să încheiem pace cu contele Tisza, ci cu maghiarimea întreagă. Asta e și dorința lui Tisza. Dar o idee așa de mare, așa de epocală, nu se poate realiza cu mijloace mici, cu „1 1/2 de gimnazii românești” cum spunea T. deunăzi că ne-a oferit.

* *
*

Nu vă lăcomiți la maghiarizarea elementelor slabe ale nemaghiarilor căci cu ele nu veți întări maghiarimea ci o pierdeți, între cei maghiarizați sunt desigur și elemente oneste, dar cele mai multe sunt elemente cari strică caracterul leal al maghiarilor adevărați și cari tot așa o să vă părăsească pe Dv. la vreme de nevoie cum și-au părăsit propria lor națiune de dragul avantajilor materiale. Căci mai important decât numărul este caracterul unui neam.

* *
*

Noi vrem pacea, dar nu o cerșim. Căci noi în prigoniri ne-am oțelit. Dacă avem azi acea minunată disciplină națională că nimeni nu cutează, că nu poate, a forma un alt partid român, dacă azi tot poporul român e într-o singură tabără, cauza e că am dus o viață de luptă. Ne-ați închis odată întreg Comitetul național și slavă Domnului, tot nu ne-ați frânt. Din contra, azi suntem mai uniți ca ori și când.

* *
*

Am cerut delimitarea națională a comitatelor. Contele T. a refuzat-o. Rău a făcut, că ea este baza unei înțelegeri serioase. Asta ar fi simplă măsură administrativă dar care ar înlesni în mod hotărât soluționarea chestiunii.

* *
*

Vă mirați că am cerut un ministru român, dar de la 1867 până azi Dv. ați avut vreo 120 de miniștri, de ce nu ar avea și românii unul fără protofoliu ca să vegheze asupra afacerilor lor? În Elveția, în Consiliul federal (Conseil federativ, Bundesrat) sunt nemți, francezi și italieni. Ei toți au caracter... (cuvânt indescifrabil).

*/Dispi, când nu e „agitatoric” ci „pe cât se poate educativ” – e frumos de tot. Ce bine că Dispi știe să pledeze pentru pace scriind un astfel de expozeu. Ciufu ciufulește când mă sfătulește să las „tonul incisiv” făcând (astfel) de „avansuri de bunăvoință” – să fii calm!/
Manuscrisul lui Popovici Aurel⁴⁵.*

42. *stat federativ* (lb. magh.)

43. *Germania unitară* (lb. germ.)

44. *o Elveție orientală* (lb. magh.)

45. Aducem mulțumiri doamnelor Adriana Ghibu și Olga Șerbănescu de la Muzeul Brukenthal pentru semnalarea documentului și sprijin în descifrare și traducere.

**THE ROMANIAN – HUNGARIAN NEGOTIATIONS BETWEEN 1913-1914,
SEEN BY A.C. POPOVICI IN AN ORIGINAL DOCUMENT**

Abstract

In the fund Alexandru Vaida Voevod from the Districtual Direction of the National Archives Sibiu, one can find, between some other letters belonging to A.C. Popovici, a vast exposure of the ideas and points of view regarding the tone and content that the speeches of the Romanian Deputies in the Hungarian Parliament should have, after their unsuccessful negotiations with count Stefan Tisza, prime minister of the Hungarian Gouvernement. The text frees the autor's conceptions regarding the ways to be followed as for the Romanian – Hungarian relations.

A.C. Popovici is a decided partisan of peace and understanding between the nationalities of the Austrian-Hungarian Monarchie, based on the communion of interests. For such an objective to become true, the Hungarian leaders have to give up their traditional politics of oppression and nationalization-that cannot lead to the assimilation of the nationalities who reached the consciousness of their own identity.

The document shows original aspects of the evolution of the author's political thinking. So, A.C. Popovici proposes a bipolar theoretical model to be the base of discussion for a possible reconciliation with the Hungarian Gouvernement and Nation. On the one hand, the acceptance of the concept of Hungarian political nation, so dear to the politicians of the dualistic Hungary, in the same time, the recognition of the necessity of creating a constitutional frame to ensure the free development of the un-hungarian nationalities.

The study is a comparative analysis of the notion of political nation at Br József Eötvös and A.C. Popovici.

The aothor places A.C. Popovici national ideas as a bridge between the federal project from 1906 and the moment of its failure in the dusk years of the first world war.

The annexe presents the analisis of the document.